

נחמד למקרא

לעילוי נשמת
האישה הצדקנית
מרת עליזה בת מזל טוב ע"ה
למשפחת מלכא

פנינים מתוך הספר 'נחמד למקרא' העתיד לצאת לאור בעז"ה | פרשת וישלח

השליט, אלא חשב כן בליבו, משא"כ בתפילה דיבר בפיו ממש, לכך הוזכר שמו "יעקב", עיי"ש.

❦

עי' עוד להלן (לג, יג) בדברי יעקב לעשו, "אדני ידע כי הילדים רכים והצאן והבקר עלות עלי ודפקום יום אחד ומתו כל הצאן", דהזכיר רק מיתת הצאן. ולכאורה, הוא מהאי טעמא שלא לפתוח פיו לשטן. וכן נראה בכוונת הרמב"ן (שם), "ומתו כל הצאן, דרך חמלה, שהיה לו לומר 'ומתו כולם', אבל לא יאמר כן על הילדים. וגם לא רצה לומר 'ומתו' סתם, על הבקר ועל הצאן, כי יחמול על הילדים שלא יהיו במשמע".

"קטנתי מכל הזוסדים ומכל האבות אשר עשית את עבדך כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי לשני מוזנות" (לב, יא)

"כי צמקלי. לא היה עמי לא כסף ולא זהב ולא מקנה, אלא מקלי לצד. ומלרש אגדה, נתן מקלו צירדן ונצקע הירדן" (תנ"י ויל"ג).

נראה, דמה שהביא רש"י "מדרש אגדה, נתן מקלו בירדן ונבקע הירדן", ולא הסתפק בפירושו הראשון שהוא פשוטו של מקרא. משום דקשיא ליה, מהו הדגש "במקלי", למה לא אמר "לבדי" וכדו', לזה פירש "נתן מקלו בירדן ונבקע הירדן", שיש ענין בהזכרת המקל.

אלא דלפ"ז צריך להבין, מדוע לפי הפירוש הראשון נאמר "במקלי" [ואי נימא, דלא פליגי, וה"מדרש אגדה" הוא תוספת על הפירוש הראשון, א"ש].

ובפירוש "אמרי שפר" (כאן) הביא לבאר, לפי שתיבת "במקלי", עולה מאה שמונים ושנים, כמנין תיבת "יעקב", כלומר, לא היה עמי לא כסף ולא זהב אלא גופי לבדו, כמש"כ "בעל הטורים" (כאן), עכ"ד.

❦

מובא בחז"ל (עי' "פענח רזא"), שמקלו של יעקב היה חלול באמצעו, ומלא בשמן, שהתמלא מן השמים בדרך נס, והיה יעקב שופך מעט מן השמן לתוך כלי, ולומר תורה לאורו, ומעט מן השמן הזה, נמצא בתוך פך השמן שמצאו החשמונאים, וממנו נעשה נס החנוכה, והדליקו את המנורה.

ונראה, דזה היה הסוד של - "נתן מקלו בירדן ונבקע הירדן", דע"י כח התורה של יעקב אבינו, שבא ע"י המקל, נבקע הירדן, דכל הבריאה כולה כפופה לעמלי תורה. כמש"כ ה"אור החיים" (שמות יד, יז) "התנה ה' על כל מעשה בראשית, להיות כפופים לתורה ועמליה, ולעשות כל אשר יגזרו עליהם, וממשלתם עליהם כממשלת הבורא ברוך הוא".

"ויהי לי שור וזמור צאן ועבד ושפחה ואשלוזה ולהגיד לאדני למצא זון בעיניך" (לב, ו)

"ויהי לי שור וזמור. אצא אמר לי מטל השמים ומשמני הארץ, ז, אינה לא מן השמים ולא מן הארץ" (תנחומא יסן ה).

נראה, דהוקשה לרש"י איך אמר יעקב לעשו "ויהי לי שור וזמור" וכו', הא לעיל (פסוק ה) אמר "עם לבן גרתי", ופרש"י (שם) "לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר, אינך כדאי לשנוא אותי על ברכת אביך שברכני הוה גביר לאחיר, שהרי לא נתקיימה בי" (תנחומא שם), הרי שבתחילה אמר לו שלא נתקיימו בו הברכות, ועכשיו אומר "ויהי לי שור וזמור" וכו'. לזה פירש "אבא אמר לי מטל השמים ומשמני הארץ" וכו'. וכ"כ השפת"ח (אות ד), עיי"ש.

❦

ובעיקר קושיא יש ליישב, דהנה ידוע הוא (מגילה י:): שלשון "ויהי" מורה על צער, וזהו שאמר יעקב לעשו "ויהי לי שור וזמור" וכו', שאין לי מכל זה אלא צער וטרדה בעבודת ה', ולא ברכה, וכמאמר התנא באבות (פ"ב, מ"ז) "מרבה נכסים, מרבה דאגה", וא"כ אין לך לשנוא אותי על הברכות שבירכני אבא.

"ויאמר אם יבוא עשיו אל המוזנה האוזת והכהו והיה המוזנה הנשאר לפליטה" (לב, ט)

קשה, איך יעקב אבינו אמר כן - "אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו", הלא אמרו חז"ל (ברכות יט. כתובות ח:): "לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן".

עוד קשה, איך לא חשש יעקב אבינו, להא ד"קללת חכם אפילו בחנם היא באה" (ברכות נו.), "אפילו על תנאי היא באה" (מכות יא.). וכן מצינו בחז"ל (עי' רש"י לא, לב), שמאותה קללה של יעקב "עם אשר תמצא את אלוקיך לא יחיה", מתה רחל בדרך, אע"פ שהיה על תנאי "עם אשר תמצא". עי' עוד ב"אור החיים" (לעיל ל, ב), דמשו"ה חרה אף יעקב ברחל, לפי שהוציאה מפייה דבר קללה שאמרה (שם, פסוק א) "ואם אין מתה אנכי", עכ"ד. וא"כ איך כאן לא נשמר יעקב אבינו מדבר זה.

❦

והנה, עה"פ להלן (מב, לו) "ויאמר ראובן אל אביו לאמר את שני בני תמיית אם לא אביאנו אליך" וכו'. כתב ה"אור החיים" (שם), טעם אומרו "לאמר", נתכוון לומר כי לא הוציא מפיו דבר זה בפירוש, משום קללת חכם, אלא אמר דיבור שהמובן ממנו הוא זה, ולא הוציא בפירוש מיתת בניו.

ועל דרך זה, ביאר ה"אילת השחר" (כאן) קרא דהכא, דהנה לא מוזכר בכתוב מי אמר, אלא רק "ויאמר", ואילו בסמוך (פסוק י) כשהתפלל כתוב במפורש - "ויאמר יעקב". ומסתבר, שלא אמר יעקב דברים אלו בפיו ממש, שלא יהא כשגגה היוצאת מלפני

וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב עִינֵיו וַיֵּרָא וַהֲגֵה עֵשָׂו בָּא וְעָמוּ אַרְבַּע מֵאוֹת
אִישׁ וַיִּזְוֶן אֶת הַיְלָדִים עַל לֵאָה וְעַל רִזְלָה וְעַל שְׂתֵי
הַשְּׁפֹזוֹת" (ל"ג, א)

בפשטות, מה שנאמר "ועמו ארבע מאות איש", זה התורה
מספרת שכך היה, ולא שיעקב ספר ומצא שהיו עם עשו ארבע
מאות איש.

אולם נראה לומר, דבאי ראה ראה יעקב אבינו ממש - שיש עם
עשו ארבע מאות איש, וכמו שמסופר על המהריל"ד,
שבהסתכלות אחת ידע לומר כמה עלים יש בעץ, וכ"ש יעקב
אבינו שבהסתכלות אחת ידע שיש ארבע מאות איש. וכן הביא
"אילת השחר" (כאן) בשם המהריל"ד גופיה, שאע"פ שהמלאכים
אמרו לו (לב, ז), ראה גם הוא בעצמו שיש ארבע מאות איש.

וַהֲגֵשׁ גַם לֵאָה וַיְלַדֶּיהָ וַיֵּשְׁתַּזְוּ וַאֲזֹר נִגְשֵׁי יוֹסֵף וְרִזְלָה
וַיֵּשְׁתַּזְוּ" (ל"ג, ז)

"נגש יוסף ורחל. ככלן האמהות נגשות לפני הנשים, אצל צרחל
יוסף נגש לפניו, אמר, אמי יפת תואר, שמא יתלה צה עיניו
אותו רשע, לעמוד כנגדה ולעכזבו מלהסתכל צה, מכאן זכה
יוסף לצרכת עלי עין" (ב"ר עת, י)

מבואר ברש"י, דיוסף הקדים לעמוד לפני אמו, כדי לעכב את עשו
מלהסתכל בה שהיתה יפת תואר [עי' ברש"י להלן (מט, כב)
שהוסיף - יצא לפניו ושרבב קומתו לכסותה". וב"בראשית
רבה" (שם) איתא, דנעשה נס וגבהה קומתו וכיסה אותה].

לפ"ז, יש להמתיק לשון הכתוב - "ואחר", דהנה מבואר ברש"י
(לעיל טו, א. ולהלן לט, ז) דכל מקום שנאמר "אחר" הוא סמוך,
"אחרי" הוא מופלג, וכ"כ בדברים (יא, ל). ומבואר ב"שפתי
חכמים" (כב, כ, אות י), ד"סמוך" היינו שיהיה תיכף ממש בלי
שום איחור, עיי"ש. לפ"ז י"ל, דזהו שנאמר "ואחר נגש יוסף
ורחל", דמיד לאחר שהשתחוו לאה וילדיה, נגש יוסף לעמוד
לפני אמו, כדי לעכב את עשו מלהסתכל בה - אפילו רגע אחד.

ספסוף

יש לציין, ד"רבנו בחיי" (ל, כא) עה"פ "ואחר ילדה בת" כתב,
דלשון "ואחר" ביאורו ובאחרונה, כמו "ואחר נגש יוסף", עיי"ש.

וַיֵּבֵא יַעֲקֹב שְׁלֹם עֵיר שְׁכֵם אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן כִּבְּאוֹ מִפְּדֹן
אָרֶם וַיִּזְוֶן אֶת פְּנֵי הָעִיר" (ל"ג, יז)

בדרך רמז יש לומר, בהקדים מה שנאמר על יששכר (להלן מט,
יד-טו), "יששכר חמר גרם רבץ בין המשפתיים, וירא מנחה כי טוב
ואת הארץ כי נעמה ויט שכמו לסבל ויהי למס עבד". ופרש"י
(שם), "יששכר חמור גרם, חמור בעל עצמות, סובל עול תורה,
כחמור חזק שמטעינין אותו משא כבד". "ויט שכמו לסבל, עול
תורה".

והנה, ידוע הוא שיששכר הוא סמל התורה, כמו שנאמר (דברים
לג, יח) "שמח זבולך בצאתך ויששכר באהליך". עי' עוד בספר
"ללקוט דוד" (עמ' עג) שכתב, שמעשה הדודאים (ל, יד) היה בערב
שבועות, ולכן יצא יששכר חמור גרם בתורה, שהיה זמן קבלת
התורה. וזהו שכתוב (שם, פסוק יז) "ותלד ליעקב בן חמישי", רמז
לחמשה חומשי תורה, עכ"ד.

לפ"ז יש לומר, דאדם שרוצה לבוא לעולם הבא שלם - "ויבא
יעקב שלם", עליו להיות - "עיר", והיינו חמור זכר, בעל עצמות

לטעון משא כבד, שיכול להטות שכמו - "שכם", לסבול עול
תורה. ["אשר בארץ כנען" - לפי "שאינ תורה כתורת ארץ ישראל,
ולא חכמה כחוכמת ארץ ישראל" (ב"ר טז, ד)].

וַיַּעֲזֹב בְּנֵי יַעֲקֹב אֶת שְׁכֵם וְאֵת זִמְרוֹר אֲבִיו בְּמִרְמָה וַיִּדְבְּרוּ
אֲשֶׁר טָמְא אֶת דָּוָה אוֹזְתָם" (ל"ד, יג)

"צמרמה. צחכמה".

יש לעיין, מה היתה החכמה בדברי בני יעקב שאמרו לאנשי שכם
למול עצמם. ועוד, למה נתחייבו אנשי שכם מיתה, עי' רמב"ם
(פ"ט ממלכים הי"ד), רמב"ן ו"אור החיים" (כאן).

ונראה לבאר, דהנה בן נח נצטווה שלא לחבול בעצמו, שנאמר
(לעיל ט, ה) "את דמכם לנפשתיכם אדרש", ובן נח אזהרתו זו היא
מיתתו. הרי דבן נח שמל וחבל בעצמו חייב מיתה, אא"כ מל
עצמו לשם גירות. נמצא, דאנשי שכם נתחייבו מיתה בזה שמלו
וחבלו בעצמם שלא כדין, דהא לא נתכוונו לשם גירות, אלא כדי
לקחת בנותיהן ומקניהם של בני יעקב (פסוקים כא-כג).

ואפשר, דזוהי החכמה בדברי בני יעקב (פסוק טו) "אך בזאת
נאות לכם אם תהיו כמנו להמל לכם כל זכר", שדוקא אם תמולו
כמונו, לשם שמים, נאות לכם, אך אנשי שכם שלא הבינו את
עומק כוונתם, ומלו עצמם שלא לשם שמים, נתחייבו מיתה על
שחבלו בעצמם שלא כדין.

וַיִּסְעוּ מִבֵּית אֵל וַיְהִי עוֹד כְּבֵרֶת הָאָרֶץ לְבֹאֹ אֶפְרַתָּה
וְתִלְדָּה רִזְלָה וְתִקְשֵׁ בְלַדְתָּהּ, וַיְהִי בְּהַקְשֵׁתָהּ בְּלַדְתָּהּ וְתִאֲמַר
לָהּ הַמִּילָדָת אֵל תְּרַאֲי כִּי גַם זֶה לָךְ בֵּן" (ל"ה, טז-יז)

"כי גם זה. נוסף לך על יוסף. ורבותינו לרש"י, עם כל שצט נולד
תאומה, ועם בנימין נולדה תאומה יתירה" (ב"ר פז, ח).

יש להעיר, הלא הקושי הוא לפני הלידה ולא לאחר הלידה, וא"כ
הו"ל למימר "ותקש רחל בלדתה ותלד".

וצריך לומר, דלשון "ותלד" אינו מתפרש כפשוטו שכבר ילדה,
אלא מתפרש בלשון הווה, שבשעה שהיתה יולדת הוקשתה
בלדתה. וכה"ג מצינו בחז"ל בקרא (פסוק יח) "ויהי בצאת נפשה
כי מתה ותקרא שמו בן אוני", וכתב ב"מדרש שמואל" (פי"א), "וכי
מתה היא מדברת היא, אלא מתה ואינה מתה - גוססת". וכן רמז
לזה ה"חזקוני" (שם), "בצאת נפשה כי מתה, ולא מתה".

ספסוף

עוד יתכן לבאר, דהנה ג' פעמים מוזכר בקראי לשון לידה, "ותלד
רחל", "ותקש בלדתה", "בהקשתה בלדתה". והוא רמז לדברי
רש"י (כאן), שעם בנימין נולדה תאומה יתירה, והיינו ג' ולדות.

לפ"ז י"ל, דאת הולד הראשון ילדה ללא קושי, לכך נאמר "ותלד
רחל", אבל את שתי הולדות אח"כ ילדה בקושי, לכך נאמר
"ותקש בלדתה", "ויהי בהקשתה בלדתה", והיינו ד"ותקש
בלדתה" הוא ענין בפני עצמו, ולא קאי על "ותלד רחל".

ספסוף

וב"אילת השחר" (כאן) כתב לבאר, ע"פ המבואר בנדה (מב):
דכבר שיצא הולד לבית החיצון, נקרא "ילוד", והרי אז עדיין יש
קושי, משו"ה זה נקרא שהיה קושי לאחר לידתה, עיי"ש.